

50-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В СЛОВАЧЧИНІ

Мирослав СОПОЛИГА

Словаччина, завдяки своєму географічному розташуванню у центрі Європи та складним історичним процесам, є країною, у якій, окрім словаків, живуть також численні етнічні групи (національні меншини). Тому й словацьке музейництво намагається комплексно представити культуру цієї країни з її барвистою мозаїкою етнічної, конфесійної та іншої специфіки, взаємних культурних співвідношень, відмінних та спільних ознак¹. Найстарший та один із найвизначніших музеїв етнічної меншини у Словаччині знаходиться у Свиднику. Він був заснований у 1956 р., а нині функціонує в організаційній структурі провідної державної наукової та культурної установи — Словацького національного музею (СНМ). 50-річний шлях музею аж ніяк не був легким та простим. Наперекір постійним труднощам ця установа залишила помітний слід на ниві музейної справи, науки й культури. Завдяки результатам своєї діяльності вона завоювала надійне місце в мережі словацького музейництва. У фахових колах її вважають “визначним культурним центром, який є здобутком не тільки для місцевої культури, а й для загального профілю музейництва у Словаччині; також він витримує вимогливі порівняння з подібними установами за кордоном”².

Завданням Музею українсько-руської культури СНМ є цілеспрямовано зосереджувати, охороняти, науково та фахово опрацювати й оприлюднювати музейні колекції, які документують розвиток матеріальної та духовної культури русинів-українців у Словацькій республіці³. Така документація є основною та необхідною передумовою наукового обґрунтування історичного походження та національної ідентифікації предметного етносу, вірної інтерпретації його формування в діалектичній єдності з культурою рідного народу, а також із культурою словаків, з якими його поєднують інтереси громадян спільної батьківщини — Словацької республіки. Східнославацькі українці (руснаки, русини, рутени, підкарпатські русини, карпатороси, угророси, маллороси, лемки) разом зі словаками впродовж багатьох століть живуть і творять в однаковому природ-

но-географічному середовищі та в тих же самих державних утвореннях. Між ними майже не існує мовного бар’єру, а історична неминучість звела їх до спільної долі в боротьбі за збереження національної самобутності та соціальної рівності. Культурні надбання цієї етнічної групи є наразі невід’ємною та визначною частиною культурної спадщини Словацької республіки.

Об’єктом зацікавлення Свидницького музею є, отже, одна з автохтонних складових частин населення нинішньої Словацької республіки, яка вже принаймні тисячу років заселяє, зокрема, східну територію цієї країни. Ця меншина, всупереч довготривалому політичному відокремленню від свого рідного народу, зберігає своєрідний побут і східнослов’янський, український характер культури. До найголовніших етноідентифікаційних ознак цієї спільноти належать мова, віросповідання та незліченна кількість народних культурних традицій⁴.

Прагнення зберегти зникаючі вартості природи та людського суспільства в Європі стали відчутними наприкінці XVIII та XIX ст., тобто в період так званої промислової революції та загальної господарської кон’юнктури тодішнього капіталістичного суспільства. В Угорщині цьому посприяли революційні події 1848–1849 рр., які підбурювали й національно-визвольні змагання, зокрема слов’янської частини населення цієї країни. Необхідність заснування інституції, яка б займалася збереженням культурної спадщини, відчули тоді також визначні представники закарпатського українського населення.

Перші такі спроби пов’язані з іменем славетного просвітянина та народного будителя Олександра Духновича, який уже в 1850 р. заснував у Пряшеві культурно-освітнє товариство “Літературное заведеніє”. У програмі діяльності товариства було також записування фольклорних зразків та збирання пам’яток для краєзнавчого музею⁵. На жаль, угорська влада вже з самого початку перешкоджала цій діяльності, а в 1853 р. її остаточно припинила. Так зібрані історичні пам’ятки, фольклорні та етнографічні матеріали О. Духнович змуше-

ний був передати своїм побратимам і друзям у Львові. Саме завдяки їм багато цінних праць О. Духновича було збережено, а пізніше й частково опубліковано.

Питання про заснування музею неодноразово порушувалося і в пізніші періоди. Довідуюсь про це, зокрема, з місцевої преси другої половини ХІХ та початку ХХ ст.⁶ На жаль, усі ці спроби були невдалими.

Сприятлива ситуація для втілення цієї ідеї настала відразу ж після Другої світової війни, в період формування народно-демократичної Чехословацької республіки, коли, в дусі проголошеної тоді політики, українська етнічна меншина отримала право на своє культурне існування. Уже в березні 1945 року виникла у Пряшеві Українська народна рада — представницький орган цього населення⁷.

В рамках Української народної ради Пряшівщини діяло й Музейне товариство, яке у 1948 р. здійснило першу значну етнографічну експедицію в області русько-українського етносу з метою придбання матеріалів для майбутнього музею⁸. В цей період вже успішно діяли Українська студія Чехословацького радіо (від 1945 р.), Український національний театр (від 1945 р.), а також кооператив Славкнига з власною друкарнею й книгарнею української та російської літератури (1947)⁹. Однак справа заснування музею значно ускладнювалася та постійно відкладалася, внаслідок чого придбані збірки, що знаходилися в незадовільних сховищах, поступово знецінювалися або зникали. Крім значної кількості етнографічних матеріалів, там були також унікальні пам'ятки сакрального мистецтва, зокрема ікони.

Уже в той час знайшлися недоброзичливці, які всіляким способом перешкоджали виникненню такої важливої установи, якою є музей. І так у 1950 р. мова йшла вже тільки про українське відділення Крайового музею в Пряшеві¹⁰.

На початку 50-х рр. виникають такі українські установи: Культурний союз українських трудящих (1951), Піддуклянський український національний ансамбль (1953), Українське відділення Братиславського дослідного інституту педагогіки в Пряшеві (1953), кафедра української мови та літератури Пряшівського педагогічного інституту (1953) і т. п. Це дало імпульс для створення в 1954 р. підготовчого комітету в справі заснування музею.

Зусиллями цього комітету під час першого Фестивалю пісні й танцю українського населення ЧССР у 1955 р. в Меджилабірцях було влаштовано історико-етнографічну виставку¹¹. Це був початок величавого традиційного Свята культури русинів-українців Словацької республіки, яке щорічно відбувається у Свиднику, і невід'ємною частиною якого є також заходи нинішнього Музею українсько-руської культури СНМ.

Ці та інші ініціативи призвели до того, що, нарешті, Рада Пряшівського крайового національного комітету своєю постановою № 47 від 22 лютого прийняла рішення про заснування Українського етнографічного музею в Меджилабірцях¹². Однак воно (це рішення) залишилося на папері. Точніше, двоє працівників тіснилися в підвальному приміщенні пряшівського музею за одним столом, а свої збірки тримали в різних тимчасових приміщеннях у Пряшеві, Меджилабірцях, Красному Броді, Гуменному та Свиднику¹³.

Від 1 квітня 1957 р. музей віддано під керівництво Окружного національного комітету в Меджилабірцях. Однак віддавати не було куди. Так від 1958 р. музей став складовою частиною Крайового музею в Пряшеві, як його українське відділення¹⁴.

Аж через два роки, після територіально-адміністративної реформи та у зв'язку зі зміною структури Крайового музею в Пряшеві, було вирішено перенести український музей у Красний Брід.

Незадовільні вогкі приміщення занепалого замку, а також периферійне розташування села Красний Брід дали поштовх для відшукування іншого, вигіднішого місцезнаходження музею. Претендентами стали Гуменне та Свидник. Більшу охоту та навіть ініціативу у цій справі проявили свидничани. Їхнім намаганням було активізувати в даному регіоні туристичний рух, який розпочався у зв'язку з великою кількістю пам'яток Карпато-Дуклянської воєнної операції. Крім того, тут же запустив своє коріння й український фестиваль — нинішнє Свято культури русинів-українців Словацької республіки. Рада міського національного комітету в Свиднику своєю постановою № 53 /1963 підтримала пропозицію щодо переміщення музею у Свидник та виділила для його потреб невеликий будинок

колишнього сільськогосподарського училища. Нарешті пропозицію схвалила Рада Східно-словацького крайового національного комітету в Кошице своєю постановою № 129 /1964, яка одночасно уточнила й назву цієї установи — Музей української культури у Свиднику, — що обумовлювалося загальнодержавним характером його діяльності у сфері дослідження, документації та культурно-виховного використання пам'яток матеріальної й духовної культури української меншини¹⁵.

Саме тут, у Свиднику, були створені та постійно удосконалюються умови для цілеспрямованої систематичної колекціонерської, науково-дослідної, культурно-виховної та іншої діяльності музею. Місто Свидник сприяло і сприяє всебічному розвитку цієї національної установи, допомагає йому в найскрутніших ситуаціях. У цьому місті поступово сформувався колектив натхненних музейників, здатних побудувати репрезентативну науково-дослідну та культурно-виховну установу, яка стала прикладом й для інших етнічних меншин у Словаччині.

Специфіка діяльності та взагалі завдання цього музею полягають у діалектичному поєднанні його трьох основних функцій: збиральницької, науково-дослідної та культурно-виховної. Таке взаємопов'язання було неминуче, зокрема, на початковій стадії його діяльності, оскільки, на відміну від інших музеїв, він не мав у своєму розпорядженні достатньої кількості об'єктивних відомостей та документів стосовно культурно-історичного розвитку предметної етнічної спільноти. Зрозуміло, що усі дослідницькі теми розроблялися не тільки з погляду теоретичного опрацювання тієї чи іншої проблематики, але передовсім задля музейних потреб, пов'язаних із підготовкою змістовно якісних експозицій, а також інших культурно-виховних починань.

Розвиток науково-дослідної роботи в кожен період був детермінований загальними вимогами суспільної практики, програмою діяльності самого музею, а також фаховою підготовкою працівників, матеріальними та іншими можливостями.

Початкові музейні дослідження мали більш інформативний характер та реалізувалися передусім з метою накопичення найнеобхідніших музейних збірок. Нині музей має фонди обсягом майже 67 тисяч одиниць збереження.

Збірки, до певної міри, документують усі періоди культурно-історичного розвитку русько-українського етносу в предметному регіоні. Понад 27 тисяч одиниць утворюють пам'ятки — предмети та письмові документи зі сфери загальної історії. До них належать раритетні археологічні знахідки, що свідчать про заселення цієї території вже в період палеоліту. Набагато більше їх походить із бронзового та залізного віків. Цінними є письмові пам'ятки з періоду середньовічної колонізації — дарчі грамоти XIII—XV ст., а також інші документи про соціально-економічне становище предметного населення. Найбільше документів про політичний та господарський розвиток зібрано з періоду капіталізму та новітньої історії.

У довготривалій соціальній і національній боротьбі закарпатських русинів-українців важливу роль відігравала культура та література. Пам'ятки такого характеру належать до найцінніших у збірках музею.

Внаслідок своєрідних історично-політичних, соціально-економічних та природно-кліматичних умов життя, українці Східної Словаччини впродовж сторіч створили багату, різноманітну матеріальну й духовну культуру, розвиток якої досяг кульмінації в другій половині XIX ст. Музей має етнографічну колекцію в понад 10 000 предметів. Це, зокрема, різні види робочого знаряддя, народних меблів, народних костюмів, декоративних тканин і т. п. У музейному архіві зібрана величезна кількість записів про традиційну культуру та побут цього населення, його фольклорні та духовні прояви.

Оригінальним явищем у народному образотворчому мистецтві карпатських русинів-українців є ікони, які належать до шедеврів культурної спадщини світового значення. Це один з найцінніших та найоригінальніших духовних проявів художніх здібностей тутешнього народу, які пов'язані, зокрема, з його віросповіданням (православним, греко-католицьким). Одна з найцінніших колекцій ікон з українського етнічного регіону Східної Словаччини знаходиться в Музеї українсько-руської культури СНМ у Свиднику. Тут зберігаються й інші артефакти сакрального мистецтва. Художній фонд нараховує майже 5 тисяч одиниць збереження і містить також роботи професійних русько-українських митців. Музей володіє основною художньою спадщиною одного з

провідних представників образотворчого мистецтва в Словаччині, народного художника Дезидерія Миллого.

Свидницький музей зберігає цінну колекцію художньо-декоративних робіт з колишнього Музею визвольної боротьби України у Празі.

Так само документуються й інші види професійного мистецтва русинів-українців. Лише з історії літератури зареєстровано 12 тисяч збірок. Велика частина цінних пам'яток й документів зберігається в музейній бібліотеці, яка містить понад 45 тисяч бібліографічних одиниць. Є багатий фотоархів, а також спеціальний архів музейних ділових паперів. Наразі фонди музею дають комплексну презентацію культурно-історичного розвитку русинів-українців.

Уже в початковий період діяльності музею формулювалися його основні наукові завдання. Чим далі, тим більше, зокрема у 70–80-х рр., помітною рисою в дослідницькій роботі музею було намагання комплексно охопити проблематику та детально розробити окремі теми. Про це свідчить, наприклад, дослідження народного будівництва та побуту, яке реалізовувалося у 226 селах у зв'язку із побудовою етнографічної експозиції просто неба (скансену)¹⁶. Паралельно з цим проводилося дослідження традиційних занять населення, нашої кулінарії, одягу, текстилю і т. п. Успішно реалізуються дослідження народного та професійного образотворчого мистецтва, перший етап якого завершився влаштуванням Галереї ім. Д. Миллого Музею української культури у 1983 р.¹⁷, та дослідження історії літератури з метою переоблаштування пам'ятної кімнати ім. О. Духновича в Тополі та розширення літературної частини головної постійної експозиції у Свиднику. Майже 10 років тривало комплексне етнографічне дослідження рятувального характеру у районі Старинської долини, на місці якої тепер знаходиться водоймище "Старина".

У період від 1985 р. одним із найголовніших інституційних завдань, яке стояло у центрі уваги всіх працівників музею, було комплексне дослідження під назвою "Культурно-історичний розвиток українського населення ЧСФР", результатом якого було написання розлогого сценарію та реалізація нової модерної постійної експозиції на площі 1 700 м²¹⁸.

Позитивних результатів досягли працівники Музею українсько-руської культури також

в області дослідження духовної культури, зокрема, традиційних звичаїв та обрядів.

Деякі працівники Музею українсько-руської культури вже від початку 70-х рр. активно вирішують часткові завдання Державного плану наукових досліджень, з яких слід згадати, наприклад, багатолітню роботу над "Етнографічним атласом Словаччини"¹⁹, "Енциклопедією народної культури Словаччини"²⁰ і т. п.

Етнографи музею активно включилися у роботу поодиноких секцій Міжнародної комісії з вивчення народної культури в Карпатах та на Балканах (МКККБ), в рамках яких досліджували найрізноманітніші питання, пов'язані з розвитком нашої культури словацької частини Карпат. Велика увага зверталася, зокрема, на питання міжетнічних взаємовідносин. На цю тему вже у 1981 р. в Музеї української культури у співпраці з тодішньою Чехословацькою секцією МКККБ була організована загальнодержавна наукова конференція²¹. Подібні акції щодо проблематики досліджень та охорони народного будівництва у свидницькому музеї відбулися також у 1976, 1983 та 1989 рр.

Помітною є співпраця у даній сфері також із іншими словацькими центральними інституціями (Словацькою академією наук, філософським факультетом УК в Братиславі, філософським факультетом Пряшівського університету, Словацькою національною галереєю і т. д.).

Результати своєї науково-дослідної роботи фахівці Музею українсько-руської культури поступово опрацьовують та оприлюднюють у різних суспільствознавчих збірках, фахових та інших часописах.

Деякі спеціалісти музею були залучені до співавторства тематичних монографій, як, наприклад: "Lidová kultura v československých Karpatech a přilehlých územích" (Brno, 1981), "Horná Cirocha" (Košice, 1985), "Chránená krajina Vihorlat" (Bratislava, 1987), "Chránená krajina Východné Karpaty" (Bratislava, 1988), "Атлас українських говорів Східної Словаччини" (Пряшів, 1991), "Łemkowie w historii i kulturze Karpat" (Sanok, 1995), "Remeslo a jarmok na Slovensku" (Bratislava, 1998), "Ludová architektúra a urbanismus na Slovensku" (Bratislava, 1998); "Tradicie staviteľstva a bývania na Slovensku" (Bratislava – Svidník, 1999), "Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti národnostných menšín" (Prešov, 1999); "Múzeá v prírode na

Slovensku” (Liptovská Sielnica, 2001); “Обычае при úmrtí a pochovávaní na Slovensku” (Bratislava, 2002) і т. п. З-під пера працівників Музею українсько-руської культури з’явилися такі книжкові видання, як: “Народна архітектура українців Східної Словаччини” (Пряшів—Свидник, 1976), “Народне житло українців Східної Словаччини” (Пряшів—Свидник, 1983), “Народне весілля села Рівне” (Пряшів, 1979), “Народні загадки” (Пряшів, 1983), “Квіти з перелогу” (Пряшів, 1988), “Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини” (Пряшів, 1990), “Ходить ороч по полю. Загадки” 1992), “Перлини народної архітектури” (Пряшів, 1996), “Образотворче мистецтво русинів-українців Словаччини ХХ століття” (Пряшів, 1995), “Рослини в народних повір’ях русинів-українців Пряшівщини” (Пряшів—Едмонтон, 2002), “Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície zú aspektu osídlenia, l’udovej architektúry a bývania” (Komarno – Dunajská Streda, 2002), “Tradície hmotnej l’udovej kultúry Ukrajincov na Slovensku” (Bratislava, 2006) та ін. Музей видав ряд каталогів до виставок, проспектів, путівників по експозиціях та інші матеріали.

Найголовніші результати досліджень історії та культури українців Словаччини вжу з 1965 р. публікуються в “Науковому збірнику Музею української культури в Свиднику”. Це видання дуже добре відоме в широких наукових та культурно-освітніх колах не тільки в нашій республіці, але й за кордоном.

Свидницький музей українсько-руської культури видав 23 номери цього збірника у 27 окремих томах. В них опубліковано близько 500 наукових статей та інших матеріалів з усіх галузей суспільствознавства, якими займається музей.

В останні роки, у зв’язку з демократизаційними процесами у країнах Східної та Центральної Європи, включно з Україною, відкриваються нові перспективи співробітництва у сфері науки й культури. Перша експедиція наукових працівників Інституту народознавства Національної академії наук України на Пряшівщину, співорганізатором якої був також Свидницький музей української культури, відбулася вже у 1991 р. За нею були наступні. Матеріали, зібрані учасниками експедицій, увійшли у колективну історико-етнографічну монографію

“Лемківщина”, яку видав названий інститут у співпраці з народознавцями Словаччини, Польщі, Румунії, Югославії, США та Канади. Наразі реалізується також проект науково-популярної “Історії Лемківщини”.

Основною формою презентації музейної роботи та її оприлюднення є експозиції. Їх обсяг та якість залежать від рівня науково-дослідної, збиральницької та фахово-музейної роботи. У сучасному Музеї українсько-руської культури у Свиднику СНМ функціонують три постійні експозиції, які є предметом зацікавлення багатьох місцевих та закордонних відвідувачів.

Головна культурно-історична експозиція Музею українсько-руської культури в Свиднику СНМ міститься у приміщеннях реставрованої архітектурної пам’ятки ХІХ ст. та її прибудовах, розташованих серед пішохідної зони в центрі міста. Триповерхова модерна експозиція на площі 1700 м², за посередництвом музейних предметів та відповідних пояснювальних текстів, подає відвідувачам стислу характеристику природно-кліматичних умов та відомості про історію заселення, господарювання, державного устрою, соціального, національного та культурного розвитку предметного етносу від найдавніших часів аж до наших днів. У горизонті часу від неоліту до 80-х рр. ХХ ст. представлена область Північно-Східної Словаччини з акцентом на міжетнічні взаємовідносини. Її тематичне членування таке:

I. Вступ — основна інформація про регіон, музей та зміст експозиції, викладена за допомогою графіки, текстів, аудіовізуальної техніки й великих експонатів.

II. Людина та природа — коротка характеристика природно-кліматичних умов, флори й фауни у поєднанні з людиною та її способом життя.

III. Слідами предків — нарис історичного розвитку від перших поселень до 1918 р.

IV. Традиційна народна культура — основні форми занять, ремесла, одяг, види народно-го мистецтва.

V. Чехословацький період — від 1918 р.

Частина території відведена під регулярні короточасні тематичні виставки (190м²) та для діяльності Клубу приятелів музею, а конференційний зал служить не лише для культурно-виховних заходів музею, але й для проведення семінарів, конференцій та інших імпрез різними

організаціями в рамках міста і регіону. Наразі закінчується модернізація будівлі на кошти Євросоюзу, а також готується реновація та актуалізація культурно-історичної експозиції.

З русько-українського середовища Східної Словаччини вийшли визначні таланти в найрізноманітніших галузях мистецтва. Дуже виразного характеру тут набуває, зокрема, професійне образотворче мистецтво, яке пов'язане з багатими традиціями народних художніх занять. Музей володіє цінною збіркою художніх робіт, що мають певне відношення до даного етносу. Цей регіон відомий також унікальними пам'ятками сакрального мистецтва, які оздоблюють експозиції багатьох інших музеїв та галерей Словаччини. Внаслідок підвищеного інтересу громадськості до цих надбань працівники музею поставили собі за мету влаштувати самостійну художньо-історичну експозицію. Ця ідея особливо набула актуальності після смерті Дезидерія Миллого. Сильні патріотичні почуття до рідного українського народу вели художника до того, що, ще будучи живим, він заповів свою творчу спадщину Свидницькому музею української культури. Бажання Д. Миллого виконала його дружина, підписавши відповідний договір у 1975 р. Саме цей великодушний подарунок був зумовлений влаштуванням спеціалізованої експозиції — Галереї ім. Д. Миллого. Музею пощастило забезпечити для цих потреб барочний палац — “замок” кінця XVIII ст. (вул. Партизанська), реставрацію якого було проведено завдяки Крайовому інституту державної охорони пам'яток та природи в Пряшеві.

Урочисте відкриття Галереї ім. Д. Миллого відбулося 18 червня 1983 р. під час 29-го Свята культури русинів-українців Словаччини. Експозиція, яка знаходиться в десятих приміщеннях, знайомить громадськість з процесом розвитку народного та професійного образотворчого мистецтва русинів-українців Словаччини. Крім творчості Д. Миллого, відвідувачів приваблюють передусім ікони, які працівники музею придбали з навколишніх церковок східного обряду в дуже пошкодженому стані та, після складних реставраційних робіт, виставили в цій галереї. Наразі музей готує проект розширення експозиції сакрального мистецтва.

Завданням Музею української культури в Свиднику було побудувати комплексну етно-

рафічну експозицію, яка б на основі пам'яток матеріальної культури створювала у відвідувачів цілісне уявлення про життєві умови русинів-українців у минулі історичні періоди. Отже, в 1974 р. був закінчений проект Етнографічної експозиції під відкритим небом (скансену) Музею української культури²². Побудова музею під відкритим небом розпочалася восени 1975 р. На сьогодні у ньому, на площі 11 га, нараховується майже 50 оригінальних пам'яток народної архітектури та побуту. У переміщених реставрованих об'єктах — традиційних селянських житлових, господарських, технічно-промислових, культових та інших спорудах — розміщені типові види народних меблів, робочого знаряддя та інші артефакти народної культури. Наша мета — в якомога максимальній мірі наблизити до відвідувачів атмосферу автентичного способу життя в конкретному історичному середовищі. Саме різні спроби оживляти цю експозицію значно підвищують інтерес громадськості до роботи музею.

Ареал експозиції розташований поруч із модерним амфітеатром, де щорічно сходяться тисячі учасників традиційних Свят культури русинів-українців Словаччини. Музей під відкритим небом став невід'ємною частиною цього фестивалю. Тут створені прекрасні умови й для втілення інших програм упродовж цілого року. Надзвичайно популярним є День ремесел та народних традицій, поєднаний з міжнародним змаганням у готуванні вареників.

Музей щорічно організовує 8–10 тематичних виставок та багато інших культурно-освітніх імпрез — конференцій, семінарів, лекцій, концертів тощо. У рамках проекту “Школа та музей” відбуваються цікаві інтерактивні програми. Чимало визначних акцій організовано в рамках Клубу приятелів музею, Клубу приятелів образотворчого мистецтва, Клубу словацько-українських взаємин і т. п. Працівники музею постійно надають методичну та фахову допомогу науковцям та педагогам, студентам, колективам художньої самодіяльності, літераторам-початківцям, декламаторам; беруть участь у різних фахових комісіях, спеціалізованих наукових радах, редакційних та інших дорадчих органах. Вони є членами багатьох міжнародних асоціацій.

Сучасний стан Музею українсько-руської культури в Свиднику СНМ — це результат

півсторічної кропіткої праці ентузіастів та їхньої завзятої невпинної боротьби за існування й подальший розвиток музею. На кожному кроці в цій установі докладено безліч зусиль, відчувається енергія та самопожертва людей, які знайшли у цій праці смисл свого суспільного буття й віддали на вітвар нашої справи свої найкращі роки життя, багато сил і здоров'я. Цей музей від самого початку мав багато ворогів та супротивників. Ідея його заснування виникла спонтанно в післявоєнній переможній атмосфері, однак її втілення відбувалося в надзвичайно складні роки соціалізації, колективізації, ліквідації греко-католицької церкви і т. п. Наші неприятели намагаються прищепити цьому періоду також ярлик так званої українізації, що в даному разі є абсурдним та зловмисним. Хіба можна українців українізувати? Етнічним русин був, є і залишається історичним еквівалентом сучасного найменування української етнічної спільноти.

Цей музей, порівняно з іншими подібними установами Словаччини, опинився в скрутній ситуації. Адже це був єдиний такого типу музей у Словаччині, тобто з етнічною спеціалізацією. Отже, у своїх намаганнях він залишався самотнім і так, уже в своєму зародку, викликав невдоволення різних антиукраїнськи настроєних структур. Свідченням цього є безліч партійних постанов, розпоряджень та інших документів, спрямованих на викорінення національної складової у цій установі, зміну її профілю та поступову ліквідацію. Працівники музею були під перманентним “мікроскопічним” спостереженням органів влади, зокрема її таємної служби, як потенційні вороги радянського та соціалістичного режиму, навіть як “українські буржуазні націоналісти”. Завданням партійних органів було поступово обмежувати національний характер діяльності музею і перетворити його на регіональний краєзнавчий заклад, який мав займатися передовсім проблематикою “успіхів побудови соціалізму в Свидницькому окрузі”, загальною регіоналістикою, навіть ромською спільнотою!

Такі тенденції були відчутні особливо при формуванні завдань культурно-виховної діяльності в Східнословачькому краї та в Свидницькому окрузі на окремі п'ятирічки чи інші ланові періоди. Посилений тиск проявлявся, зокрема, в процесі підготовки та реалізації

постійних експозицій. Систематичні перешкоди, які ця установа мусила постійно долати, становлять окремий розділ її історії.

Вкрай небезпечні були переломні історично-політичні події, які, внаслідок ідеологічного та іншого тиску, вносили неспокій та розкол у колектив працівників і таким чином паралізували його роботу. Дуже негативні наслідки для розвитку музею мав так званий “період нормалізації” після кризи 1968–1969 рр. На жаль, “ніжна” революція щодо цього музею не була ніжною. Початкові демократизаційні процеси в нашому суспільстві були використані для впровадження так званої програми деукраїнізації Східної Словаччини, а музей став однією з жертв цього дикого, нечуваного злодіяння. Запеклі вороги України скористалися низьким рівнем національної свідомості населення, звинувативши його в сепаратизмі та зайнявшись ліквідацією українських установ.

Об'єктом постійних принижень став також музей у Свиднику. Його єдиною і найбільшою провиною було те, що він мав у своїй назві означення *український*. Прагнення за всяку ціну усунути це означення призвело до того, що музею протягом короткого періоду від 1991 р. присвоїли вісім офіційних та ще більше неофіційних найменувань. Це лише формальні прояви дилетантських і некваліфікованих намагань, спрямованих на переінакшення музею та його збірок. Абсурдні спроби розділити культуру, отже, й збірки музею на українські та “русинські”, створити в цій установі сепаратистськи орієнтовані відділення чи цілковито змінити її характер не мали кінця-краю і, на жаль, в різній мірі тривають донині. Парадоксально, що це відбувається в той же час, коли у Словаччині, за зразком Музею української культури, почали виникати та формуватися різні інші етнічно спрямовані музеї.

Музей у Свиднику протягом свого існування нагромадив власний арсенал специфічної “зброї” — історичних, етнологічних та інших аргументів. Завдяки цьому колектив працівників міг чинити опір довготривалим нападам і зумів відстояти свої позиції. Це явний доказ того, що збереження пам'яті в такий спосіб має неабияке значення.

Музей українсько-руської культури зберіг своє справжнє обличчя. Від 2002 р. він став складовою частиною Словацького національ-

ного музею. Разом з іншими музеями етнічних меншин він провадить діяльність, яка достойно репрезентує національну культурну політику Словацької республіки. Ця діяльність відповідає положенням Конституції СР, а також міжнародних конвенцій та зобов'язань нашої держави у сфері забезпечення прав національних меншин на розвиток власної культури. Словаччина може гордитися тим, що створила комплексну систему музейної документації та презентації культур національних меншин, і що в цій системі діє найвизначніший український музей у країнах Європейського Союзу.

¹ *Maráky P.* Slovenské národné múzeum. Odkiaľ? Kam? // Zborník Slovenského národného múzea Etnografia. — 2003. — Roc. XCVII. — S. 11–12.

² Vyjadrenie Predsedníctva Zväzu múzeí na Slovensku. (Archív SNM – MURK).

³ Rozhodnutie Ministerstva kultúry o zriadení Slovenského národného múzea. — Bratislava, 2002.

⁴ *Sopoliga M.* Tradície hmotnej kultúry UkrajincoŸ na Slovensku. — Bratislava, 2006.

⁵ *Сополига М., Гостиняк С.* Презентація О. Духновича в СНМ – Музеї українсько-роуської культури в Свиднику // Науковий збірник Музею українсько-роуської культури у Свиднику. — Братислава, 2005. — № 23. — С. 129–135.

⁶ *Сополига М.* 35 років Музею української культури у Свиднику. — Пряшів, 1990. — С. 130.

⁷ *Ванат І.* Матеріали до історії української національної ради (1945–1952). — Пряшів, 2005.

⁸ *Сополига М.* Зазнач. праця. — С. 13.

⁹ *Ванат І.* Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. II (1938–1948). — Пряшів, 1985. — С. 287–288.

¹⁰ *Пряшевщина.* — 1950. — ? 24.

¹¹ *Чабиняк І.* Музей української культури та його завдання // Науковий збірник Музею українсько-роуської культури у Свиднику. — 1965. — ? 1. — С. 25–30.

¹² Uznesenie Rady KNV v Prešove č. 47 / 1956, ŠOBA. Prešov — protokoly (originál a kópia). (Archív SNM – MURK (kópia)).

¹³ *Грицак О.* Спогади першого директора про початки музею. (Архів СНМ – МУРК).

¹⁴ Správa o činnosti oddelenia ukrajinskej kultúry pri Krajskom múzeu v Prešove, 1959, spracovaná N. Zozul'akom. — ŠOBA, Prešov, fond KNV.

¹⁵ Zdôvodnenie návrhu o premiestnení Východoslovenského ukrajinského múzea z Krásneho Brodu do Svidníka... — ŠOBA, Košice, fond KNV.

¹⁶ *Sopoliga M.* Návrh na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode pri Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku (ideový projekt). — Svidník, 1974. (Archív SNM – MURK).

¹⁷ *Grešlík V.* Scenár stálej expozície Galérie D. Mill-yho. — Svidník, 1983. (Archív SNM – MURK).

¹⁸ *Sopoliga M., Rusínko M., Hostiňák Š., Hvizd M.* Scenár stálej expozície Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. — Svidník, 1989. — S. 235.

¹⁹ Kolektív autorov: Etnografický atlas Slovenska. — Bratislava, 1990. — S. 124. — Počet máp 535.

²⁰ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. — Bratislava, 1995. — Zv. 1 a 2.

²¹ Матеріали конференції були опубліковані у виданні: Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia. Roc. LXXVII. — 1983.

²² *Sopoliga M.* Ideový projekt na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode pri Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku. — Svidník, 1974. (Archív SNM – MURK).

By the example of Museum of the Russian and Ukrainian Culture in Svidník (in 2002 it became a part of Slovak National Museum) the author interrogates the history of development of Ukrainian museology in Slovakia. Together with other museums of ethnic groups this museum represents high-level national cultural policy of Slovak Republic.